

Preprečevanje socialne izključenosti v povezavi z izobraževanjem

The Prevention of Social Exclusion in Connection with Education

Nevenka Podgornik

Abstract: *Since the 1988, the European Community emphasizes in its documents the social exclusion as one of the basic social problems that the member states have to fight. At the end of the eighties, the European Commission also started to perform the third action program known as Poverty 3 Programme (orig. Medium Term Action Programme to Foster the Economic and Social Integration of the Least Privileged Groups) and from then on the concept of social exclusion has become a part of the official vocabulary of the European Union. In this study, we present the review of the basic strategic documents in the sphere of prevention of social exclusion in connection with education and as an example of vulnerable population groups we expose the immigrants and their descendants. We also elaborated starting-points for the composition of an evaluation of relevant documents.*

Key Words: *Social Exclusion; European Documents; Vulnerable Population Groups; Immigrants; Integration; Evaluation of Documents; Slovenia.*

Povzetek: *Evropska skupnost vse od leta 1988 v svojih dokumentih socialno izključenost dosledno poudarja kot enega temeljnih socialnih problemov, proti katerim se morajo boriti države članice. Konec osemdesetih je Evropska komisija pričela tudi z izvajanjem tretjega akcijskega programa, poznanega kot Poverty 3 Programme (orig. Medium Term Action Programme to Foster the Economic and Social Integration of the Least Privileged Groups), in od tedaj je tudi pojem socialne izključenosti postal del uradnega besednjaka Evropske unije. Študija predstavlja pregled temeljnih strateških dokumentov, s področja preprečevanja socialne izključenosti v povezavi z izobraževanjem, pri tem pa kot posebej ranljive skupine prebivalstva izpostavljamo priseljence in njihove potomce. Izdelali smo tudi izhodišča za evalvacijo relevantnih dokumentov.*

Ključne besede: Socialna izključenost; izobraževanje; evropski dokumenti; ranljive skupine prebivalstva; priseljenci; integracija; evalvacija dokumentov; Slovenija.

Konceptualna izhodišča

V študiji proučujemo koncept *socialne izključenosti* z vidika družbene neenakosti, ki presega dimenzijo materialnega kapitala »imeti« in se osredotoča na dimenzijo socialnega kapitala, t.j. posameznikov položaj v družbi, oziroma »kje in kako je umeščen«. Od tega so namreč odvisne možnosti in priložnosti posameznika za vključevanje, pripadanje, povezovanje, sprejemanje, uresničevanje in napredovanje v družbi. Koncept socialne izključenosti razumemo in predstavljamo kot posledico nizkih dohodkov, revščine, nezaposlenosti, pomanjkanja socialnih podpor, izolacije in anomije. Upoštevamo dejstvo, da posamezniku pripadajo državljanske pravice in dolžnosti, da ne gre le za osebno odgovornost, temveč tudi družbeno in politično odgovornost za pojav socialne izključenosti.

S socialno izključenostjo razumemo slabo vključenost posameznikov ali skupin v sisteme političnega, ekonomskega in socialnega delovanja družb, v katerih živijo. Gre za izključenost pri dostopu do institucij in družbenih virov ter sodelovanja v njih, za izključevanje pri splošno razpoložljivih možnostih, ki so pomembne za posameznikovo materialno in socialno varnost ter zagotavljanje življenjskih virov in življenjskih pogojev. Socialno izključenost pogosto spremlja slaba vpetost posameznikov v mreže medosebnih odnosov in njihova slaba participacija v družbenem dogajanju. Socialna izključenost je relacijski pojem, saj se vključenost oziroma izključenost posameznikov in skupin proučuje v odnosu do ostalih v družbi.¹

Koncept socialne izključenosti je kompleksen, širok in večdimenzijski. Nekateri družboslovci to smatrajo kot prednost, saj je le tako mogoče pokriti različne dimenzije in oblike istega pojava. Commins socialno izključenost povezuje z neuspehom pri sodelovanju v katerem od sistemov, ki zagotavljajo vključenost posameznikov v družbo. Sisteme deli na:²

¹ JAVORNIK, J. S. Konceptualna izhodišča. V: J. S. JAVORNIK, ur. *Socialni razgledi 2006*. 1. izd. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 2006, s. 9-10. ISBN 978-961-6031-41-7.

² Commins v TRBANC, M. Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V: I. SVETLIK, ur. *Kakovost življenja v Sloveniji*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1996,

- ✚ demokratični in zakonski (pravni) sistem – civilna vključenost;
- ✚ trg delovne sile – ekonomska vključenost;
- ✚ sistem države blaginje – socialna vključenost v ožjem smislu;
- ✚ družina in sistem sosedskih in prijateljskih mrež – medosebna vključenost.

Socialna izključenost v širšem smislu torej vsebuje civilno, ekonomsko, socialno in medosebno dimenzijo, znotraj teh dimenzij pa področja na katerih je posameznik lahko izključen.³

Na ravni Evropske unije je socialna izključenost razumljena v tesni povezavi z neustreznim dostopom do izobraževanja in usposabljanja, s slabim položajem na trgu delovne sile in z nizkim dohodkom. Osnovna predpostavka je, da brezposelnost in zmanjšani socialni izdatki ogrožajo družbeno participacijo in integracijo ter s tem socialno vključenost. Brezposelnost in pomanjkanje dohodkov povzročata kopičenje nadaljnega pomanjkanja in prikrajšanosti na drugih življenjskih področjih.⁴ Tu se socialna izključenost sreča ali prekrije z revščino. Koncept revščine lahko razumemo kot del socialne izključenosti ali kot stanje, ki vodi v socialno izključenost.⁵

Katherine Duffy razliko med revščino in socialno izključenostjo opredeli kot razliko med »neustreznimi ali neenakimi materialnimi reursi in neustrezno ali neenako participacijo v javnem življenju.« Revščina se nanaša na izključenost od denarja in servisov, socialna izključenost pa presega izključenost iz porabniške družbe in zajema izključenost iz mesta v družbi.⁶

Abrahamson meni, da se koncept socialne izključenosti nanaša na strukturno nove marginalizacijske procese in pojave v sodobnih postindustrijskih družbah, tako imenovanih družbah srednjega razreda. Rev-

s. 287-310. ISBN 86-80227-46-3.

³ KALČINA, L. Svet Evrope in revščina. V: J. GORNIK, T. NOVAK, Z. ERNST, S. VRABER in T. NAGLIČ, ur. *Zbornik 1. posveta na temo: Revščina in socialna izključenost oziroma vključenost*. 1. izd. Portorož: Urad Republike Slovenije za mladino; Mladinski svet Slovenije, 2004, s. 121-124. ISBN 961-911161-2-7.

⁴ JAVORNIK, J. S. Konceptualna izhodišča. V: J. S. JAVORNIK, ur. *Socialni razgledi 2006*. 1. izd. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj. 2006, s. 10. ISBN 978-961-6031-41-7.

⁵ TRBANC, M. Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V: I. SVETLIK, ur. *Kakovost življenja v Sloveniji*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1996, s. 287-310. ISBN 86-80227-46-3.

⁶ DUFFY, K. *Opportunity and Risk: Trends of Social Exclusion in Europe*. 1st ed. Strasbourg: Council of Europe, 1998. 201 s.

ščino definira kot pojav moderne družbe, socialno izključenost pa kot njen postmoderni ekvivalent. Oboje je potrebno razumeti v odnosu do njunih nasprotij – bogastva in družbene integracije. Revščina je stanje večine v družbi (delavski razred), socialna izključenost pa je stanje manjšine, ki je odrinjena na obrobje iz glavnega toka družbenega dogajanja zaradi neuspešnega sodelovanja v ključnih virih, institucijah in mehanizmih. Za to trditev Abrahamson navaja tudi dokaz, in sicer različne poudarke socialnih politik v boju proti revščini in socialni izključenosti. V prvem primeru se osredotočajo na porazdeljevanje materialnih virov, v drugem pa na zagotavljanje dostopa pomembnih virov in institucij ter omogočanje vključevanja v le-te.⁷

Revščina se tako ne kaže le na dohodkovnih in materialnih razlikah, ampak tudi na področju neenakih možnosti izobraževanja, socialne izolacije, dostopa do zdravstvenih uslug, zadovoljevanja kulturnih in drugih potreb vsakdanjega življenja. Ob tem se poraja tudi vprašanje odgovornosti, saj pojav revščine prepoznavamo kot družbeni problem. Kljub temu, da je posameznikova državljanska pravica, pravica do ustreznega življenjskega standarda, pa večina revnih ljudi razume revščino kot lasten neuspeh in kot osebno odgovornost, kar še povečuje občutek nemoči in brezizhodnosti. Biti reven, pomeni veliko več kot le ne »imeti«.⁸

Daleč največ revnih najdemo med najmanj izobraženimi, ki zapolnjujejo skoraj 60 % vse revne populacije.⁹ Povezava med doseženo izobrazbo in tveganjem revščine je neposredna. Nižja kot je izobrazba osebe, višje je tveganje za življenje v revščini. Vlogo države, strategije socialne politike, zakonske pravice ter upoštevanje in izvajanje le-teh, opredeljujemo v nadaljevanju študije.

Vpogled v temeljne evropske strateške dokumente s področja preprečevanja socialne izključenosti v povezavi z izobraževanjem

Svet Evrope, najstarejša evropska medvladna organizacija, ki združuje 45 držav članic, rešuje vsa pomembnejša vprašanja evropske družbe. Cilji

⁷ Abrahamson v TRBANC, M. Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V: I. SVETLIK, ur. *Kakovost življenja v Sloveniji*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1996, s. 287-310. ISBN 86-80227-46-3.

⁸ *Skupni memorandum o socialnem vključevanju: (JIM – Joint Inclusion Memorandum)* [online]. Ljubljana, 2003. 54 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/file-admin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/jim.pdf.

⁹ KLANČIŠAR, M. *Revščina otrok*. Ljubljana, 2004, s. 36. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

ter temeljni in minimalni standardi področji dela v pristojnosti Sveta Evrope so opredeljeni v 186. evropskih konvencijah, vključno z *Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin* ter *Evropsko socialno listino*, ki skrbijo za zaščito politične, socialne in ekonomske pravice.

Najpomembnejši dokument Sveta Evrope je *Evropska konvencija o človekovih pravicah*, ki določa seznam pravic in svoboščin državljanov in državljank. Spopadanje s socialnimi problemi, med katere spada tudi revščina in ustvarjanje socialne usklajenosti, je eno prednostnih področij delovanja Sveta Evrope.¹⁰

Poleg boja proti revščini in ustvarjanja socialne usklajenosti, je pomembna naloga evropske socialne politike tudi spodbujanje in omogočanje družbene solidarnosti, v kateri bo izključevanje minimalno. Istočasno pa je potrebno izvajati tudi posebne ukrepe, za pomoč ranljivim skupinam družbe. Socialna politika Sveta Evrope je naravnana tako v preprečevanje kakor tudi v odpravljanje socialnih problemov.¹¹

Evropska socialna lista (spremenjena) posebej zagotavlja varstvo pred revščino in socialno izključenostjo. Pogodbenice zavezuje, da: »s celovitim in usklajenim pristopom sprejmejo ukrepe, s katerimi spodbujajo učinkovit dostop predvsem do zaposlitve, nastanitve, usposabljanja, izobrazbe, kulture in socialne ter zdravstvene pomoči osebam in njihovim družinam, ki živijo ali so v nevarnosti, da bi živele socialno izključene ali v revščini.«¹²

Leta 2001 je bila na zasedanju Evropskega sveta v Laekenu sprejeta prva lista 18. kazalnikov socialne izključenosti in revščine (t.i. laekenski kazalniki). Med njimi prevladujejo mere in kazalniki materialne revščine in dolgotrajne brezposelnosti, v manjši meri sta zastopani tudi področje izobrazbe in področje zdravja. Laekenski kazalniki so se pričeli meriti s pomočjo Evropske raziskave o gospodinjstvih (ECHP – European Community Household Panel), ki vsebuje podrobne informacije o dohodkih, socioekonomskih značilnostih, stanovanjskih pogojih, posedovanju traj-

¹⁰ *The Universal Declaration of Human Rights* [1948-12-10] [Splošna deklaracija človekovih pravic] [online]. United Nations, 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.un.org/Overview/rights.html>.

¹¹ *Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006 – 2010* [2006-04-13]. Uradni list RS, št. 39/2006, s. 4190.

¹² *Zakon o ratifikaciji Evropske socialne listine (spremenjene)* [1999-04-10]. Uradni list RS, št. 24/1999, s. 169, 30. člen.

nih dobrin, socialnih odnosih, zaposlenosti in zaposlitvah, zdravstvenem stanju, subjektivni oceni lastne blaginje ipd. Raziskavo ECHP je nasledila evropska (EUSILC), ki je temeljni vir podatkov za izračune laekenskih kazalnikov znotraj EU25. Slovenija je s prevzemom EUSILC (Statistics on Income and Living Condition – Statistika o dohodkih in življenjskih pogojih) poskusno pričela oktobra 2003.¹³

Dokumenti Sveta Evrope posebej skrbijo za zaščito ranljivih skupin prebivalstva, pri tem poudarjajo in zagovarjajo pomen enakosti in dostopnosti za vse, brez diskriminacije; skrbijo za preprečevanje stigmatiziranja ljudi in kar je zelo pomembno, v zadnjem obdobju, v sodelovanje vključujejo uporabnike same. Med te dokumente sodi tudi revidirana *Strategija socialne kohezije*,¹⁴ ki jo je odobril Odbor ministrov Sveta Evrope 31. marca 2004. Strategija zavezuje sodelujoče k udeležanju pravic in potreb tistih posameznikov in skupin v družbi, ki so še posebej v nevarnosti, da postanejo ranljivi. Mednje uvršča otroke, kakor so opredeljeni v Konvenciji OZN o otrokovih pravicah in v Evropski konvenciji o uresničevanju otrokovih pravic; mlade ljudi na sploh, ki morajo imeti pomembno vlogo v vsaki viziji socialne kohezije, ki jo zanima blaginja prihodnjih generacij s stališča trajnostnega razvoja; družine v negotovem položaju, zlasti enostarševske družine; migrante in etnične manjšine, katerih družbena integracija je za socialno kohezijo bistvenega pomena; invalide, katerih posebne potrebe je treba v celoti vključiti v prizadevanja za blaginjo vseh; starejše, zlasti tisti, ki živijo sami oziroma nimajo več podpore družine.¹⁵

Pri urejanju področja mladih je izjemno pomemben dokument *Bela knjiga Evropske komisije*,¹⁶ ki med drugim opredeljuje možnost sodelovanja in upoštevanja mladih ljudi ter vzpodbujanje drugih aktivnosti, ki povečujejo socialno vključenost in solidarnost med mladimi. Cilj *Evrop-*

¹³ JAVORNIK, J. S. *Konceptualna izhodišča*. V: J. S. JAVORNIK, ur. *Socialni razgledi 2006*. 1. izd. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 2006, s. 11. ISBN 978-961-6031-41-7.

¹⁴ *Revidirana Strategija socialne kohezije* [2004-03-31] [online]. 2013. 18 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/strategija_soc_kohezije_revidirana.pdf.

¹⁵ *Evropska konvencija o človekovih pravic in temeljnih svoboščin* [online]. 1. izd. Strasbourg: Council of Europe, [1994]. 47 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLV.pdf.

¹⁶ *Bela knjiga Evropske komisije: Nova spodbuda za evropsko mladino* [online]. Bruselj: Komisija Evropskih Skupnosti, 2001. 60 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.ursm.gov.si/fileadmin/ursm.gov.si/pageuploads/doc/Bela_knjiga.doc.

skega mladinskega pakta,¹⁷ je izboljšati izobraževanje, usposabljanje in mobilnost ter poklicno in socialno vključenost evropske mladine in hkrati lajšati usklajevanje poklicne aktivnosti in družinskega življenja.

Pravice otrok so v splošnem urejene s *Konvencijo Združenih narodov o otrokovih pravicah*, v jugovzhodni Evropi jih uveljavlja Akcijska mreža za otrokove pravice – SEECRAN (South-East European Child Rights Action Network). SEECRAN je mreža nevladnih organizacij, agencij in posameznikov, v katero so vključeni člani iz Albanije, Bosne in Hercegovine, Bolgarije, Črne gore, Grčije, Hrvaške, Kosova, Makedonije, Romunije, Srbije in Slovenije. Glavne dejavnosti SEECRAN-a so: vzpostavljanje lokalnih in regionalnih mrež; razvijanje skupnih izhodišč za spremljanje in nadziranje otrokovih pravic v regiji kakor tudi zagovorništvo in lobiranje; vzpostavljanje povezav z drugimi organizacijami iz Evrope in od drugod; oblikovanje baz podatkov za izmenjavo informacij in izkušenj v regiji.¹⁸

Pravica do izobraževanja je temeljna pravica vsakega posameznika. Opredeljena je v 26. členu *Splošne deklaracije človekovih pravic*, ki zagotavlja brezplačno izobraževanje vsaj na začetni in temeljni stopnji. Deklaracija narekuje, da mora biti izobrazba usmerjena k polnemu razvoju človekove osebnosti in utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pospeševati mora razumevanje, strpnost in prijateljstvo med vsemi narodi in med rasami in verskimi skupinami ter pospeševati dejavnost Združenih narodov za ohranitev miru.

Podobne določbe najdemo tudi v drugih mednarodnih dokumentih, v *Mednarodnem paktu o državljanskih in političnih pravicah*, *Deklaraciji o odpravi vseh oblik nestrpnosti in diskriminacije na podlagi vere ali prepričanja* ter *Konvenciji proti diskriminaciji v izobraževanju*. Države, ki so te dokumente podpisale, so dolžne te določbe vključiti v zakonodajo in omogočiti njihovo uresničevanje.

Na področje vzgoje in izobraževanja posega tudi *Memorandum o vseživljenjskem učenju* (Making a European Area of Lifelong Learning a Reality). Ključno sporočilo dokumenta je, da obširna in skladna strategija vseživljenjskega učenja za Evropo, mora zagotoviti splošen in nenehen dostop do učenja za pridobitev in obnovo spretnosti, ki so potrebne za

¹⁷ Education and Training 2010 [2010]. In: *European Commission* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://ec.europa.eu/education/policies/2010/et_2010_en.html.

¹⁸ INTIHAR, S. Kazalniki socialne povezanosti, 2004 – začasni podatki. V: *Statistični urad Republike Slovenije* [online]. 2007-02-09 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: https://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=708.

nenehno participacijo v družbi znanja; bistveno dvigniti raven vlagan v človeške vire; razviti učinkovite metode učenja in poučevanja ter okoliščine za nenehno učenje, tj. v vseh življenjskih obdobjih (lifelong), in za večrazsežnostno učenje (lifewide), zagotoviti, da bo vsakemu omogočen enostaven dostop do kvalitetnega informiranja in svetovanja o učnih možnostih po vsej Evropi in skozi vse življenje; zagotoviti možnosti za vseživljenjsko učenje vsakemu učencu kolikor je le mogoče blizu, v njihovih lastnih okoljih.¹⁹

Evropski svet v Lizboni je že leta 2000 sklenil, da mora evropski okvir opredeliti nova osnovna znanja, ki naj jih zagotovi vseživljenjsko učenje, kot ključni ukrep pri odzivu Evrope na globalizacijo in premik h gospodarstvu znanja ter poudaril, da so ljudje največja dobrina Evrope. Odtlej so bili ti sklepi večkrat ponovljeni, tudi na Evropskem svetu v Bruslju leta 2003 in 2005 ter v ponovno zaživelih Lizbonski strategiji, potrjeni leta 2005.

Tudi sicer med evropske prioritete sodi program Vseživljenjsko učenje, ki med drugim vsebuje tudi določbe za preprečevanje socialne izključenosti v povezavi z možnostjo izobraževanja, in sicer okrepitev vloge izobraževanja in usposabljanja v okviru lizbonskega procesa na evropski in nacionalni ravni; okrepitev vloge visokošolskih zavodov pri povečanju konkurenčnosti, olajšanje dostopa do visokošolskega izobraževanja in spodbujanje odličnosti, raznovrstnosti študentske populacije in samih zavodov ter enakih možnosti in spodbujanje večje učinkovitosti in pravičnosti v sistemih izobraževanja in usposabljanja ter krepitev znanja, ki je osnova politiki in praksi.

Med prednostne cilje programa Evropske komisije, spadata tudi individualni razvoj posameznika in razvoj družbe, ki zlasti s krepitvijo demokracije zmanjšuje razlike in neenakosti med posamezniki in skupinami. Znotraj tega programa je poseben poudarek namenjen tudi spodbujanju dejavnega državljanstva, zagotavljanju odprtega učnega okolja, enakim možnostim in socialni koheziji.

V Skupnem vmesnem poročilu iz leta 2004 sta Svet Evropske unije in Evropska komisija zahtevala nujne reforme evropskih sistemov izobraževanja in usposabljanja, da bo Unija uspela doseči svoje socialne in gospodarske cilje.

¹⁹ *A Memorandum on Lifelong Learning* [online]. Brussels: Commission of the European Communities, 2000, s. 4-5 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf>.

Nedavni vmesni pregled Lizbonske strategije je potrdil osrednje mesto izobraževanja in usposabljanja na dnevni red Evropske unije za rast in delovna mesta. Integrirane smernice države članice pozivajo, naj razširijo in izboljšajo vlaganje v človeški kapital ter prilagodijo sisteme izobraževanja in usposabljanja glede na zahteve po novih spretnostih. Svet EU poudarja tudi socialno vlogo sistemov izobraževanja in usposabljanja, saj sta sestavni del socialne razsežnosti Evrope, ker prenašata vrednote solidarnosti, enakih možnosti in socialne udeležbe, hkrati pa pozitivno učinkujeta na zdravje, kriminaliteto, okolje, demokratizacijo in splošno kakovost življenja.

Vmesno poročilo posebej opozarja na pomen upoštevanja posebnih potreb tistih, ki so ogroženi z družbeno izključenostjo.²⁰

V okviru izboljšanja zaposlovanja Skupnosti sta Evropska sveta v Bruslju poudarila potrebo po razvoju vseživljenjskega učenja s posebnim poudarkom na aktivnih in preventivnih ukrepih za nezaposlene in neaktivne osebe. Podlaga za to je bilo poročilo projektne skupine za zaposlovanje, ki je poudarila potrebo po sposobnosti prilagajanju spremembam, pomen vključevanja ljudi na trg delovne sile in ključno vlogo vseživljenjskega učenja.

Svet je sprejel evropske referenčne ravni, ki dokazujejo zavzemanje za merljivo izboljšanje evropske povprečne uspešnosti. Te referenčne ravni vključujejo sposobnost branja, zgodnje opuščanje šolanja, dokončanje višje srednje stopnje izobrazbe in udeleženos odraslih v vseživljenjskem učenju in so tesno povezane z razvojem ključnih kompetenc. V poročilu Sveta o širši vlogi izobraževanja, je bilo poudarjeno, da izobraževanje prispeva k ohranjanju in obnavljanju skupnega kulturnega ozadja v družbi ter k učenju osnovnih socialnih in življenjskih vrednot, kot so državljanska zavest, enakost, strpnost in spoštovanje, in je zlasti pomembno v času, ko se vse države članice soočajo z vprašanjem, kako obvladati vse večjo socialno in kulturno raznovrstnost. Poleg tega sta omogočanje vstopa v poklicno življenje in njegovo ohranjanje pomemben del vloge izobraževanja pri krepitvi socialne kohezije.

Poročilo, ki ga je Komisija sprejela leta 2005 o napredku pri doseganju lizbonskih ciljev na področju izobraževanja in usposabljanja, je poka-

²⁰ *Zakonodajna resolucija Evropskega parlamenta o predlogu Priporočila Evropskega parlamenta in Sveta o ključnih sposobnostih za vseživljenjsko učenje* [2005] [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006AP0365:SL:HTML>.

zalo, da ni bilo napredka pri zmanjševanju odstotka tistih, ki imajo v starosti 15 let težave pri branju ali pri zviševanju stopnje dokončanja višje srednje stopnje izobraževanja. Določen napredek je bilo mogoče zaznati pri zmanjševanju zgodnjega opuščanja šolanja, vendar glede na sedanjo hitrost napredovanja evropske referenčne ravni, ne bodo dosežene. Sodelovanje odraslih v učenju ne narašča dovolj hitro, da bi lahko dosegli referenčno raven, podatki pa kažejo na to, da je verjetnost nadaljnega usposabljanja ljudi z nizko izobrazbo manjša.

Maastrichtska študija o poklicnem izobraževanju in usposabljanju iz leta 2004 navaja precejšnjo vrzel med stopnjami izobrazbe, ki jih zahtevajo nova delovna mesta, in stopnjami izobrazbe, ki jih dosega evropska delovna sila. Ta študija kaže, da je več kot tretjina evropske delovne sile (80 milijonov oseb) nizko izobražena, ob tem pa se ocenjuje, da bo v bodoče skoraj 50 % novih delovnih mest zahtevalo terciarne kvalifikacije, skoraj 40 % bo zahtevalo višjo srednjo stopnjo izobrazbe, samo 15 % služb pa bo primernih za tiste z osnovno izobrazbo.

Potreba po usposabljanju mladih s potrebnimi ključnimi kompetencami in izboljšanje doseganja ravni izobrazbe sta sestavna dela *Integriranih smernic za rast in delovna mesta*, ki jih je potrdil Evropski svet. Smernice zaposlovanja zlasti zahtevajo prilagoditev sistema izobraževanja in usposabljanja kot odziv na nove zahteve po kompetencah s pomočjo boljše identifikacije poklicnih potreb in ključnih kompetenc kot del programov reform držav članic. Smernice zaposlovanja tudi pozivajo k zagotavljanju vključevanja vidika spola in enakosti med spoloma pri vseh ukrepih in k doseganju 70 % povprečne stopnje zaposlenosti v Evropski uniji in vsaj 60 % zaposlenosti za ženske.²¹

Svet in komisija priporočata, da države članice razvijajo ponudbo ključnih kompetenc za vse kot del svojih strategij za vseživljenjsko učenje, vključno s strategijami za doseganje splošne pismenosti. Začetno izobraževanje in usposabljanje ponuja vsem mladim sredstva za oblikovanje ključnih kompetenc do ravni, ko bodo sposobni za odraslo življenje, in ki ustvarja podlago za nadaljnje učenje in poklicno življenje. Ustrezna ponudba mora biti zagotovljena tistim mladim, ki zaradi izobraževalne prikrajšanosti, nastale zaradi osebnih, družbenih, kulturnih in gospodarskih okoliščin, potrebujejo posebno podporo za izpolnitev njihovega izobraz-

²¹ Nacionalni akcijski program zaposlovanja [2004-09-23]. V: *Register predpisov Slovenije* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r07/predpis_NACP47.html.

benega potenciala. Zagotovljena je ustrezna infrastruktura za nadaljevanje izobraževanja in usposabljanja odraslih, vključno z učitelji in vodji usposabljanja, postopki preverjanja in vrednotenja, ukrepi za zagotovitev enakega dostopa do vseživljenjskega učenja in trga dela ter podpora učencem, ki bo priznavala različne potrebe in kompetence odraslih. Skladnost ponudbe izobraževanja za odrasle in usposabljanja za posamezne državljane dosežena prek tesnih povezav s politiko zaposlovanja in socialno politiko, kulturno politiko, politiko inovativnosti ter drugimi politikami, ki vplivajo na mlade, ter prek sodelovanja s socialnimi partnerji in drugimi zainteresiranimi stranmi.²²

Evropski parlament podpira mnenje, da je vseživljenjsko učenje ključ za zagotavljanje socialne integracije in za doseganje enakih možnosti. Države članice Evropske unije so nedvomno dosegle visoko stopnjo soglasja pri skupnem zanimanju za vseživljenjsko učenje, analiza doseženega in evalvacija pa bi pokazali njihovo (ne)uspešno izvajanje in (ne)učinkovito prakso.

Evropski dokumenti, ki urejajo pravice in socialno vključevanje priseljencev ter njihovih potomcev

Prepoved rasne diskriminacije posebej določa *Konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije*.²³ Po tej konvenciji pomeni izraz »rasna diskriminacija« kakršnokoli razlikovanje, izključevanje, omejevanje ali dajanje prednosti na temelju rase, barve kože, narodnega porekla ali etničnega izvora. Med drugim konvencija določa, da morajo države z vsemi sredstvi izvajati politiko za odpravo vseh oblik rasne diskriminacije, da države razglasijo vsako razširjanje idej o rasni večvrednosti in sovraštvu za kaznivo dejanje, da zagotovijo pravico do enakega uživanja državljanjskih, političnih, ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, in da se podpisnice obvezuje k ukrepom, s pomočjo katerih bodo zagotovili ustrezno izobraževanje in informiranje prebivalcev o zli naravi predsodkov in rasne diskriminacije.

²² Nacionalni akcijski program zaposlovanja [2004-09-23]. V: *Register predpisov Slovenije* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r07/predpis_NACP47.html.

²³ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination [1965-12-21]. V: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>.

Mednarodna konvencija OZN o otrokovih pravicah,²⁴ posebej opozarja, da v tistih državah, v katerih živijo etnične, verske ali jezikovne manjšine ali osebe staroselskega porekla, otroku, ki pripada taki manjšini ali ki je staroselec, ne sme biti vzeta pravica, da skupaj z drugimi člani svoje skupine uživa svojo lastno kulturo, izpoveduje in izraža svojo lastno vero in da uporablja svoj lastni jezik.²⁵

Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah,²⁶ je v veljavi od leta 1976 in podpisnice obvezuje, da prepoznavajo pravico vsakogar do izobrazbe in da mora izobrazba vsem ljudem zagotoviti aktivno participacijo v svobodni družbi, promovirati razumevanje, strpnost in prijateljstvo med narodi in narodnimi, verskimi, etničnimi in verskimi skupinami ter spodbujati aktivnosti OZN za ohranjanje miru.

Pomen uspešne integracije imigrantov so začele evropske države priznavati šele v zadnjih letih. Pred tem so desetletja oblikovale svoje imigracijske politike na predpostavki začasnosti imigracij. Vendar le integracija omogoča priseljencem, da postanejo enakopravni člani družbe, s spoznavanjem njihove kulture in običajev pa izginjajo tudi predsodki, stereotipi in diskriminacija, s čimer se približujemo želeni medkulturnosti – sobivanju različnih kultur.²⁷

Svet Evropske skupnosti je v svoji resoluciji že v sedemdesetih letih o programu socialnih ukrepov med prednostne naloge vključil dejavnosti za izboljšanje pogojev prostega gibanja za delavce, zlasti v zvezi s sprejemom in izobraževanjem njihovih otrok; ker je za integracijo takih otrok v vzgojno-izobraževalno okolje in v šolski sistem države gostiteljice potrebno, da bi bili otroci deležni ustreznega poučevanja, vključno z učenjem jezika države gostiteljice; in ker bi morale države gostiteljice skupaj z državami izvora sprejeti tudi ustrezne ukrepe za krepitev učenja maternega jezika in kulture države izvora otrok predvsem zato, da bi olajšali

²⁴ Convention on the Rights of the Child [1989-11-20] [Mednarodna konvencija OZN o otrokovih pravicah]. V: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.

²⁵ *Zakon o ratifikaciji Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih* [2000-08-04]. Uradni list RS, št. 69/2000, s. 777.

²⁶ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights [1966-12-16]. V: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>.

²⁷ *Priporočilo parlamentarne skupščine Sveta Evrope* [1993]. št. 1203/1993.

njihovo morebitno ponovno integracijo v državo članico, od koder prihajajo.²⁸

Direktiva Sveta Evropske skupnosti o izobraževanju otrok delavcev migrantov,²⁹ ureja, da države članice v skladu z nacionalnimi pogoji in pravnimi sistemi sprejmejo ustrezne ukrepe, s katerimi se zagotovi, da je na njihovem ozemlju otrokom priseljencev na voljo brezplačno poučevanje, ki olajša začetni sprejem; v to zlasti spada poučevanje uradnega jezika ali enega od uradnih jezikov države gostiteljice, ki mora biti prilagojeno posebnim potrebam takih otrok. Države članice tudi sprejmejo potrebne ukrepe za usposabljanje učiteljev, ki opravljajo tako poučevanje. Direktiva tudi določa, da države članice sprejmejo ustrezne ukrepe za spodbujanje učenja maternega jezika in kulture države izvora za otroke priseljencev. To učenje naj poteka usklajeno z običajnim izobraževanjem.³⁰

Nadalje, *Direktiva Sveta o najnižjih standardih za dodelitevčasne zaščite v primeru množičnega prihoda razseljenih oseb in o ukrepih za uravnoteženje prizadevanj in posledic za države članice pri sprejemanju takšnih oseb*,³¹ ureja, da države članice odobrijo osebam, mlajšim od 18 let, ki uživajočasno zaščito, dostop do izobraževalnega sistema pod enakimi pogoji kot državljanom države članice gostiteljice. Države članice lahko predpišejo, da je ta dostop omejen na državni izobraževalni sistem.

Države članice lahko dovolijo tudi odraslim, ki uživajočasno zaščito, dostop do splošnega izobraževalnega sistema.

Direktiva Sveta o minimalnih standardih za kvalifikacijo in status državljanov tretjih držav ali oseb brez državljanstva kot beguncev ali oseb, ki drugače potrebujejo mednarodno zaščito ter o vsebini podeljene zaščite,³²

²⁸ Zakon o ratifikaciji Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin [1998-03-13]. Uradni list RS, št. 20/1998, s. 33.

²⁹ Direktiva Sveta o izobraževanju otrok delavcev migrantov [1977-07-25]. Uradni list L 199/32, s. 213.

³⁰ Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih [2000-10-04]. V: Informacijski urad Sveta Evrope v Sloveniji [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.svet-evrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/148/.

³¹ Direktiva Sveta o najnižjih standardih za dodelitevčasne zaščite v primeru množičnega prihoda razseljenih oseb in o ukrepih za uravnoteženje prizadevanj in posledic za države članice pri sprejemanju takšnih oseb [2001-07-20]. 2001/55/ES.

³² Direktiva Sveta o minimalnih standardih za kvalifikacijo in status državljanov tretjih držav ali oseb brez državljanstva kot beguncev ali oseb, ki drugače potrebujejo mednarodno zaščito ter o vsebini podeljene zaščite [2004-04-29]. 2004/83/EC.

ureja dostop do sistema izobraževanja vsem mladoletnikom s podeljenim statusom priseljence ali begunca, ki veljajo za državljane.

V evropskih dokumentih, ki urejajo izobraževanje priseljencev ter njihovi otrok, je poudarjeno, da morajo države članice zagotoviti tem otrokom brezplačno poučevanje, v katerega spada zlasti ustrezno prilagojeno poučevanje uradnega jezika države gostiteljice, spodbujati učenje maternega jezika in kulture države izvora, ter omogočiti dostop do vzgojno-izobraževalnega sistema pod enakimi pogoji, kot ga imajo ostali državljani.

Zaključek: izhodišča za izdelavo evalvacije izbranih dokumentov

Evalvacije dokumentov ne razumemo zgolj kot zunanji nadzor nad zasnovano politiko in učinki ukrepov, temveč kot priložnost za vzpostavljanje sodelovalnega odnosa vseh udeleženi. Zato kot okvir za evalvacijo relevantnih dokumentov s področja preprečevanja socialne izključenosti v povezavi z izobraževanjem, predlagamo model, ki zagovarja kompleksno evalvacijo in obsega evalvacijo strategije (opredelitev problema, ki ga obravnava program ali projekt, opredelitev ciljne populacije, določnost ciljev, jasnost in trdnost teoretskega modela vplivanja – obravnave, intervencij – in praktično skladnost izvajanja z modelom), evalvacijo vložka (vključuje tradicijo oz. izkušnje, izobrazbo in usposobljenost kadrov, količino in kakovost vloženega dela, organizacijsko strukturo, materialno opremo in finančna sredstva), evalvacijo procesa (mišljen je proces dela, ki vključuje postopke in procese, skupinske procese in odnose med vpletenimi), evalvacijo doseganja ciljev (uspešnosti in učinkovitosti) in evalvacijo učinkov ali posledic (vključuje predvidene posledice ali cilje projekta in nepredvidene posledice).³³

Znotraj zastavljenega koncepta predlagamo evalviranje ukrepov:

- za pospeševanje socialnega vključevanja in zagotavljanja izobrazbe neodvisno od socialno ekonomskega položaja otroka in njegovih staršev;
- z vidika omogočanja in upoštevanja inkluzivnega izobraževanja (fazo načrtovanja kurikularnih rešitev, fazo izvedbe kurikularnih rešitev in fazo analize izvedbe kurikula);
- za izboljšanje izobraževalnih možnosti otrok priseljencev.

³³ MESEC, B. in T. LAMOVEC. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. 1. izd. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo, 1998, s. 28-34. ISBN 978-961-90257-5-8.

Namen predlaganega evalvacijskega raziskovanja je ovrednotiti:

- ✚ ali je stanje v skladu s pričakovanji, ali pa je potrebno najti nove ukrepe ali celo spremeniti politiko do obravnavanega problema;
- ✚ preveriti ustreznost izbire ciljnih skupin; otroci iz socialno in ekonomsko depriviligiranih družin, ranljive skupine (mladi, otroci priseljencev, Romi);
- ✚ preveriti ustreznost ciljev (so odraz dejanskih potreb);
- ✚ ali so ukrepi primerni za reševanje obravnavanega problema;
- ✚ podati sodbo o pomenu, uspešnosti in učinkovitosti zastavljene politike;
- ✚ izdelati predloge in priporočila za uspešnejšo realizacijo ciljev.

Tudi pri postavljanju kriterijev za evalvacijo vključujemo v sodelovanje vse udeležene pri pripravi in izvedbi ukrepov. Po Rossi in Freemanu smo identificirali:³⁴

- ✚ državne in druge institucije, ki z zakonodajo in političnimi intervencijami vplivajo na izbor in izvedbo ukrepov;
- ✚ ciljno skupino uporabnikov;
- ✚ evalvatorje;
- ✚ podobne nevladne programe (potrebno raziskati);
- ✚ okolico (organizacije, skupine in drugi, ki delujejo v neposrednem okolju programa, krajevne oblasti ipd.);
- ✚ »metaevalvatorje«, ki pri evalvaciji ne bodo sodelovali, bodo pa presojali kakovost izvedbe evalvacije.

Kriterije, ki bi jih bilo smiselno uporabiti v predlaganem modelu evalvacije, smo po vzoru razdelili na tri skupine. *Splošne cilje* je moč izluščiti iz že predstavljenih relevantnih dokumentov, ki v splošnem zagovarjajo in zagotavljajo pravico vseh do izobraževanja, uresničevanje enakih možnosti in povečanje dostopnosti izobraževanja, ohranjanje in razvoj lastne identitete, predvidevajo ukrepe za dvig izobrazbene ravni, ukrepe za zmanjševanje oziroma preprečevanje osipa v srednješolskem izobraževanju, večjo zaposljivosti težje zaposljivih, skratka: zagotavljanje pravičnosti, enakosti v dostopnosti do materialnih dobrin (nižja stopnja tveganja revščine) moči, ugleda, možnosti in priložnosti (preprečevanje družbene slojevitosti), torej omogočanje socialnega vključevanja ranljivih družbenih skupin.

³⁴ RODE, N., L. RIHTER in B. KOBAL. *Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2006, s. 36. ISBN 978-961-6569-03-3.

Strinjamo se, da bi splošni kriteriji temeljili na konceptu kakovosti življenja, perspektive moči in normalizacije, čemur dodajamo še koncept antidiskriminatorne perspektive.³⁵ S predlaganimi koncepti je mogoče operacionalizirati cilje, zapisane v predstavljenih dokumentih. Dodali bi še strategije in ukrepe ki v ciljih implicirajo perspektivo moči in normalizacijo ter koncept kakovosti življenja, ki je zajet v cilju po prizadevanju za boljšo socialno vključenost posameznikov in povezanost celotne družbe.

Postopek *normalizacije* omogoča doseganje boljšega življenjskega standarda, večjo socialno vključenost in enakovredno družbeno vlogo.

Povzemamo načela normalizacije po Brandonu in dodajamo ustrezne ključne pojme:³⁶

- ✚ *Poglabljanje odnosov.* Ključni pojmi: dobri odnosi, sprejemanje, pripadanje, upoštevanje, spoštovanje.
- ✚ *Večanje izbire.* Ključni pojmi: spoštovanje izbire posameznika, ustvarjanje možnosti za izbiro, zadovoljevanje potrebe po moči.
- ✚ *Razvijanje soudeležbe.* Ključni pojmi: dostopnost informacij, posvetovanje z udeleženi, možnost zagovorništva, udeležba uporabnikov pri odločanju (soupravljanje), enakomerna porazdelitev moči, prevzemanje nadzora nad lastnim življenjem.
- ✚ *Individualiziran razvoj.* Ključni pojmi: priznavanje pomembnosti posameznika, spoštovanje njegove zasebnosti in individualizirano načrtovanje njegovega razvoja.
- ✚ *Stopnjevanje druženja.* Ključni pojmi: zmanjševanje distance (med otroci glede na socialno-ekonomski status družine, spol, raso, nacionalno ali pripadnost), desegregacija služb (šolska desegregacija), manjša ločenost organizacije od okolja, možnosti uporabe javnih storitev, razvoj integriranih služb.

Perspektiva moči je način, kako omogočiti, olajšati in osmisлити krepitev uporabnikove moči. Krepitev moči obsega aktiviranje obstoječih virov moči, ustvarjanje novih, preučevanje dostopnosti virov moči in njihovo prerazporeditev. Načela uporabe perspektive moči vključujejo nujnost izhajanja iz pravic uporabnikov (in ne le iz njihovih potreb), zagotoviti

³⁵ RODE, N., L. RIHTER in B. KOBAL. *Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2006, s. 37. ISBN 978-961-6569-03-3.

³⁶ RODE, N., L. RIHTER in B. KOBAL. *Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2006, s. 48. ISBN 978-961-6569-03-3.

individualno obravnavo, možnost izbire, zagotoviti načelo transparentnosti, uveljaviti načelo sinergije in nadzor nad storitvami ter zagotoviti aktivno udeležbo uporabnikov.³⁷

Perspektiva moči zahteva poleg individualizacije dela tudi premik od ukvarjanja s problemom k iskanju možnih rešitev. Pri delu skupaj z njim in ne le zanje se kompetentnost odločanja prenese od strokovnjaka na uporabnika, kar omogoča večjo učinkovitost in bolj realno zadovoljevanje uporabnikovih potreb in pravic.

Antidiskriminatorna praksa temelji na odpravljanju predsodkov, negativnega odnosa in neenake obravnave ljudi zaradi etnične oz. rasne pripadnosti. Menimo, da antidiskriminatorna oz. antirasistična praksa pomeni izziv tako pri evalviranju kot pri izdelavi priporočil za ustrezno ureditev zakonodaje in pripravo ukrepov kot pri uresničevanju le-teh. Naraščajoče migracije, nova preseljevanja v državah Evropske unije in drugod, pa tudi delo s tradicionalnimi etničnimi skupinami, zahtevajo učinkovite nove rešitve in odgovore. Razvijanje antidiskriminatorne prakse razumemo kot razvijanje občutljivosti (subtilnosti) na družbena razmerja moči in procesov, ki ustvarjajo v družbi neenakosti.

Potrebno je preseči diskriminacijo v osebni (individualni) obliki, ki izvira iz družbenih verovanj in predsodkov, ki jih imajo posamezniki, in institucionalni (organizirani) obliki, ter jo nujno upoštevati v procesu evalvacije implementacije dokumentov, ki oblikujejo inkluzivno socialno politiko.

V razmišljanju o preprečevanju socialne izključenosti, je potrebno izpostaviti tudi pomen načrtovanja individualiziranih programov. Individualni program zasleduje in upošteva posameznikove specifične značilnosti, njegove individualne potrebe, nuje, želje in hotenja. Otrok pridobi vlogo sodelujočega, z možnostjo vpliva in participiranja k lastnemu izobraževalnemu procesu. Premik od ozkega problemskega k celostnemu pristopu pri obravnavi uresničuje dejavnejšo vlogo posameznika.

³⁷ RODE, N., L. RIHTER in B. KOBAL. *Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2006, s. 50. ISBN 978-961-6569-03-3.

Literatura

- A Memorandum on Lifelong Learning* [online]. Brussels: Commission of the European Communities, 2000. 36 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf>.
- Bela knjiga Evropske komisije: Nova spodbuda za evropsko mladino* [online]. Bruselj: Komisija Evropskih Skupnosti, 2001. 60 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.ursm.gov.si/fileadmin/ursm.gov.si/pageuploads/doc/Bela_knjiga.doc.
- Convention on the Rights of the Child [1989-11-20] [Mednarodna konvencija OZN o otrokovih pravicah]. V: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.
- Direktiva Sveta o izobraževanju otrok delavcev migrantov* [1977-07-25]. Uradni list L 199/32, s. 213.
- Direktiva Sveta o minimalnih standardih za kvalifikacijo in status državljanov tretjih držav ali oseb brez državljanstva kot beguncev ali oseb, ki drugače potrebujejo mednarodno zaščito ter o vsebini podeljene zaščite* [2004-04-29]. 2004/83/EC.
- Direktiva Sveta o najnižjih standardih za dodelitev začasne zaščite v primeru množičnega prihoda razseljenih oseb in o ukrepih za uravnoteženje prizadevanj in posledic za države članice pri sprejemanju takšnih oseb* [2001-07-20]. 2001/55/ES.
- DUFFY, K. *Opportunity and Risk: Trends of Social Exclusion in Europe*. 1st ed. Strasbourg: Council of Europe, 1998. 201 s.
- Education and Training 2010 [2010]. In: *European Commission* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://ec.europa.eu/education/policies/2010/et_2010_en.html.
- Evropska konvencija o človekovih pravic in temeljnih svoboščin* [online]. 1. izd. Strasbourg: Council of Europe, [1994]. 47 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLV.pdf.
- Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih [2000-10-04]. V: *Informacijski urad Sveta Evrope v Sloveniji* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publicacije/konvencije/148/.

- International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination [1965-12-21]. V: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>.
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights [1966-12-16]. V: *United Nations Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>.
- INTIHAR, S. Kazalniki socialne povezanosti, 2004 – začasni podatki. V: *Statistični urad Republike Slovenije* [online]. 2007-02-09 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: https://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=708.
- JAVORNIK, J. S. Konceptualna izhodišča. V: J. S. JAVORNIK, ur. *Socialni razgledi 2006*. 1. izd. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 2006, s. 8-12. ISBN 978-961-6031-41-7.
- KALČINA, L. Svet Evrope in revščina. V: J. GORNIK, T. NOVAK, Z. ERNST, S. VRABER in T. NAGLIČ, ur. *Zbornik 1. posveta na temo: Revščina in socialna izključenost oziroma vključenost*. 1. izd. Portorož: Urad Republike Slovenije za mladino; Mladinski svet Slovenije, 2004, s. 121-124. ISBN 961-91161-2-7.
- KLANČIŠAR, M. *Revščina otrok*. Ljubljana, 2004. 71 s. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- MESEC, B. in T. LAMOVEC. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. 1. izd. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo, 1998. 470 s. ISBN 978-961-90257-5-8.
- Nacionalni akcijski program zaposlovanja [2004-09-23]. V: *Register predpisov Slovenije* [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r07/predpis_NACP47.html.
- Priporočilo parlamentarne skupščine Sveta Evrope* [1993]. št. 1203/1993.
- Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006 – 2010* [2006-04-13]. Uradni list RS, št. 39/2006, s. 4190.
- Revidirana Strategija socialne kohezije* [2004-03-31] [online]. 2013. 18 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/strategija_soc_kohzije_revidirana.pdf.

RODE, N., L. RIHTER in B. KOBAL. *Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2006. 161 s. ISBN 978-961-6569-03-3.

Skupni memorandum o socialnem vključevanju: (JIM – Joint Inclusion Memorandum) [online]. Ljubljana, 2003. 54 s. [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/page-uploads/dokumenti_pdf/jim.pdf.

The Universal Declaration of Human Rights [1948-12-10] [Splošna deklaracija človekovih pravic] [online]. United Nations, 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://www.un.org/Overview/rights.html>.

TRBANC, M. Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V: I. SVETLIK, ur. *Kakovost življenja v Sloveniji*. 1. izd. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1996, s. 287-310. ISBN 86-80227-46-3.

Zakon o ratifikaciji Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih [2000-08-04]. Uradni list RS, št. 69/2000, s. 777.

Zakon o ratifikaciji Evropske socialne listine (spremenjene) [1999-04-10]. Uradni list RS, št. 24/1999, s. 157.

Zakon o ratifikaciji Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin [1998-03-13]. Uradni list RS, št. 20/1998, s. 33.

Zakonodajna resolucija Evropskega parlamenta o predlogu Priporočila Evropskega parlamenta in Sveta o ključnih sposobnostih za vseživljenjsko učenje [2005] [online]. 2013 [cit. 2013-09-13]. Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006AP0365:SL:HTML>.

Nevenka Podgornik, Ph.D., Assist. Prof.

School of Advanced Social Studies in Nova Gorica
Gregorčičeva 19
5000 Nova Gorica
Slovenia
nevenka.podgornik@fuds.si